

TELEVÍZNY SERIÁL NA SLOVENSKU VČERA A DNES

Veronika Babicová

Abstrakt

Televízny seriál je produktom populárnej kultúry, je diskvalifikovaný zo sféry umenia, je nositeľom istých hodnotových systémov a stáva sa čoraz významnejším znakom globalizačných tendencií. Napriek sile nových médií má televízny seriál zabezpečenú stabilitu v programovej štruktúre televízií (nízke produkčné náklady, vysoký zisk, dostupnosť percipientovi v ktoromkoľvek veku atď.), čoho dôkazom je jeho samotná expanzia v poslednej dekáde, nielen na Slovensku. Počiatky seriálovej produkcie nášho územia patria do spoločnej dielne Československa. Príspevok poukáže na modifikáciu žánru seriál v 70. rokoch a v súčasnosti prostredníctvom komparácie vybraných častí dvoch televíznych seriálov pochádzajúcich z rovnakého prostredia. Tvorba televíznych seriálov na Slovensku zachytáva nielen technické zdokonaľovanie ich výrobného procesu, ale aj zmenu hodnotových systémov celej society.

Kľúčové slová

televízny seriál – serialita – identita – tvorba – produkt – hodnota – societa

Keď sa v jednom rozhovore spýtali Jaroslava Dietla na recept, ktorým tvorí seriál, odpovedal: Myslíte recept na úspešný seriál? Ten má štyri zásady. Na tú štvrtú si teraz nespomeniem, tá tretia nie je podstatná, tá druhá je – tá je priamo smiešna a tá prvá – tá je dôležitá: napíšete o človeku, ktorého budú mať všetci radi. Úspešnosť televízneho seriálu v bývalom Československu predchádzal rozvoj a expanzia tohto žánru v západných krajinách. Kým my sme sledovali prvé kroky našich seriálov, v Amerike sa percipienti tešili na novú, v poradí už druhú sériu obľúbených programov na pokračovanie.

Americký seriál je žáner vystavaný naratívnu štruktúrou, kultúrny produkt, reklamný prostriedok a tiež istý zdroj estetickej radosti/naplnenosti pre masu percipientov (Allen, 1985, s. 4). V dôsledku globalizačných tendencií a pretláčania novodobých trendov v kultúre by sme takmer rovnako mohli charakterizovať aj súčasný slovenský televízny seriál.

Podľa Tzvetana Todorova „historická existencia žánru je daná diskurzom o samotnom žánri, ide teda o tzv. metadiskurz diskurzu“ (Gripsrud, 1995, s. 164). Rovnako tak existencia televízneho seriálu je podmienená svojím historickým diskurzom. Prvky seriality, pod ktorou budeme rozumieť vlastnosti niektorých textov (nielen mediálnych), ktoré sa vyznačujú istými formami nadväzovania na predchádzajúce texty (Gregová – Rusnák – Sabol, 2004, s. 122), sú prítomné už v *Starom zákone Svätého písma* či čítaniach evanjelií podľa Mareka, Matúša, Lukáša a Jána. V 17. a 18. storočí sa začínajú publikovať na pokračovanie literárne diela – v seriálovej forme (nižšia cena). V 19. storočí sú známi Charles Dickens a jeho *Kronika Pikwickovho klubu* (1836) a vo Francúzsku Eugène Sue s jeho *Tajomstvami Paríža*, ktoré vydával v denníku *Le Journal des Débates*

(1842). Autori ako Trollope, Hardy, Dumas a Zola ich nasledovali a publikovali v magazínoch a denníkoch. Tento „predseriál“ sa teší veľkej obľube (Anger, 1999, s. 17).

Seriál prvýkrát vstupuje do moderného komunikačného média (pod týmto termínom budeme rozumieť rozhlas a neskôr televíziu) v 30. rokoch 20. storočia. Prvým fiktívne skonštruovaným svetom bol rozhlasový seriál s názvom *Painted Dreams* (*Ružové sny*) vysielaný 20. októbra 1930 a prvým televíznym seriálom bol pokus firmy Procter and Gamble s názvom *The First Hundred Years* (1938, najskôr film) 4. decembra 1950 (v ČR známy ako *Pani šéfová*). Televízny seriál sa začína vo väčšej miere produkovať v 50. rokoch. Medzi najpopulárnejšie patrí *Guiding Light* (*Nasleduj svetlo*; vysielaný od roku 1937 do roku 2009, najskôr v rozhlasovej podobe, neskôr v TV podobe), *Search for Tomorrow* (*Hľadanie zajtrajška*; 1951) a tiež *Love of Life* (*Láska môjho života*; 1951).¹

Prvým rozhlasovým seriálom na Slovensku bol seriál s názvom *Čo nového, Bielikovci*, ktorý sa začal vysielat v roku 1974. Prvý televízny seriál na našom území s názvom *Rodina Bláhová* vznikol v roku 1959 pod režisérskou taktovkou Jaroslava Dudeka a Stanislava Strnada. Veľkej obľube sa tešili seriály z dielne Jaroslava Dietla ako *Žena za pul-tem* alebo *Nemocnice na okraji mesta, Inženýrská odysea* a pod.

Dnešný televízny seriál na Slovensku prináša nielen organizáciu seriálovej narácie, ale predovšetkým skonštruovanie fiktívnych svetov postáv, s ktorými sa percipient – masové publikum – denne konfrontuje. B. Bettelheim kritizuje koncentráciu súčasných médií na „skutočné príbehy“, lebo ich výsledkom je vytváranie tragédií „uskutočnených faktov“ a nedostatok schopností stimulovať a inšpirovať centrá, ktoré prebúdajú túžby. Podľa autora plní predstavivosť základnú úlohu v duševnom živote ľudí (Zasępa, 2002, s. 116). Životné príbehy, ktoré sa odohrávajú v jednotlivých seriáloch vysielaných na Slovensku, so sebou prinášajú nové kultúrne kontexty, predovšetkým zo Západu. Tieto diela sú poznačené

„morálnou dynamikou v tom zmysle, že ukazujú alternatívne východiská z bolestných alebo reštriktívnych životných situácií... Televízia modeluje podobu človeka mnohými subtílnymi, nepriamymi spôsobmi. Ukazuje príjemcom úlohy a možnosti konania a prejavov, ktoré im doteraz boli úplne cudzie“ (Zasępa, 2002, s. 118).

Televízny seriál na Slovensku sa modifikuje a mení nielen vzhľadom na technický pokrok, ale predovšetkým vzhľadom na kultúrne, spoločenské, politické a ekonomické podmienky nášho územia. Túto zmenu asi najvýstižnejšie zachytí komparácia dvoch porovnateľných, približne rovnako úspešných seriálov (vzhľadom na svoju dobu) z to-

¹ Historiografické zdroje zaznamenávajúce vývoj a postupnú expanziu žánru seriál v modernom komunikačnom prostredí sa niekedy odlišujú. V príspevku sme sa pridržali informácií uverejnených v zahraničných publikáciách (Allen, Anger, Gripsrud), ktoré sme porovnali s informáciami zverejnenými v *The Encyclopedia of Television* na stránke The Museum of Broadcast Communication (www.museum.tv).

tožného prostredia (výberovo sa zameriam na prvé časti oboch seriálov). Prvým je *Nemocnice na okraji města* (1977; ďalej len *Nemocnica*) a druhým *Ordinácia v ružovej záhrade* (2007; ďalej len *Ordinácia*). Nepopierateľne dôležitým faktom je existencia dobového obmedzenia akejkoľvek produkcie (literárnej, rozhlasovej, televíznej, filmovej a i.) 70. a 80. rokov, keď *Nemocnica* vzniká. Historicky sa však tento seriál radí k úspešnejším, pretože jeho autorom sa podarilo takmer úplne vyhnúť ideológii a svoj produkt sústrediť na medziľudské vzťahy, o ktoré vtedajšie publikum javilo záujem (výnimku tvorí napr. schôdza zväzu mládeže alebo spomínanie funkcionárov). Medziľudské vzťahy sú doslova žriedlom emocionality a tvorcovia seriálu *Ordinácia* sa inšpirovali nielen pracovno-rodinnými vzťahmi protagonistov *Nemocnice*, ale aj takmer totožným lekárskeým prostredím.² Televízia Markíza uvádza na svojej stránke seriál *Ordinácia* nasledujúcimi slovami: „Na miestach, kde bojuje život so smrťou, môže zvíťaziť jedine láska.“

Prostredie ortopedie sa mení na prostredie gynekologicko-pôrodnického oddelenia nemocnice, ktoré je pre dnešného masového percipienta väčším lákadlom. Tridsaťročný časový odstup predstavuje nielen zmenu režimu, ale aj zmenu celej society, teda samotného percipienta. Konotatívne významy a výklady súčasného seriálu na základe kultúrnej determinovanosti nás odkazujú na Západ a tzv. urbánne ikony. Kým v staršom seriáli sme obdivovali schopnosti, zručnosti a vedu lekárov-chirurgov, dnes obdivujeme intimitu lekára-gynekológa. Tak sa doktorka Čenková (Eliška Balzerová), ktorá je náhle povolaná na operačnú sálu, prezlieka za závesom (je skrytá diváckemu oku) a doktorka Petrovičová (Zuzana Fialová) svoj lekársky plášť mení za bežný odev pred zrakmi divákov.

Jazyk audiovizuálneho produktu je rovnako rozdielny. Kým režisér Jaroslav Dudek pracuje aj s metonymiou a synekdochou, kolektív režisérov, ktorí pracujú na *Ordinácii* (Párnický, Ferencová, Kákoš, Fischer) na detailnú prácu nemá dostatok času, vzhľadom na to, že ide o masovú výrobu a oveľa väčšiu frekvenciu vysielania počas týždňa. Vzrastajú nielen produkčné náklady, ale predovšetkým zisk. Ak pohárik v ruke doktora Sovu ml. (Ladislav Frej) a jeho detailný záber naznačuje problém s nadmerným pitím alkoholu (problematika alkoholizmu bola a stále je na našom území aktuálna), tak detailný záber na vibrujúci telefón doktorky Petrovičovej nepredstavuje nič iné ako zvoniaci telefón. Priestorová a časová kompozícia seriálov odzrkadľuje obdobie, v ktorom obidva seriály vznikali. Šedivosť a sivosť nemocničnej atmosféry vystriedalo farebné, moderné a dynamické prostredie západných nemocníc. Nakoniec, túto metamorfózu prostredia môžeme vidieť aj v poslednej sérii *Nemocnice* (*Nemocnica na okraji mesta III – Po dvadsiatich rokoch*).

² Tvorcovia seriálu *Ordinácia* sa inšpirovali nielen spomenutým seriálom *Nemocnica*, ale aj seriálom *Ordinace v ružové záhradě*, ktorý vznikol v českom prostredí TV Nova a až neskôr bol adaptovaný v slovenskom prostredí.

Vizuálna a audiálna kompozícia seriálov nesie odkaz nielen v technickom zdokonalení, ale aj v samotnom sémantickom naplnení seriálov. Medzi vizuálne prvky môžeme zaradiť všetko, čo divák na televíznej obrazovke vidí (prostredie, jednotlivé postavy, farbu, svetlo). Odev je jeden z charakterizujúcich prvkov jednotlivých postáv. Sestra Huňková (Iva Janžurová), rovnako tak Kamila Pokorná (Michaela Čobejová) sú zdravotnými sestrami. Ich zobrazenie sa časom mení, pretože aj povolanie zdravotných sestier podlieha jemným módnym metamorfózam (Huňková – jednoduchá zdravotná sestra, ktorá sa aktívne venuje svojim pracovným povinnostiam, vs. Pokorná – vykonávajúca také isté povolanie, no u súkromného lekára, kde cítiť rodinnú atmosféru, čo sa prejavuje aj jej správaním – vyložené nohy na stole, riešenie súkromných záležitostí cez pracovnú dobu...). Zobrazenie lekára včera a dnes je rovnako odlišné. Neprístupný primár Sova (Ladislav Chudík), ktorý svoj pracovný život prežíva aj v rodinnom prostredí a doktorka Petrovičová (Zuzana Fialová), výkonná gynekologička, matka a dcéra, je zobrazená ako žena pracovne vyťažená a udržiavajúca vzťah so svojim kolegom.

Audiálna kompozícia zložená z diegetických a nediegetických hudobných prvkov vytvára a podporuje funkciu narácie, gradácie a sugestívnosti v seriáli. Diegetické hudobné podklady tvorcovia *Nemocnice* takmer vôbec nevyužívali. V prípade, že sa na okamih spolu s postavami započúvame do nejakého hudobného úryvku, je to vážna hudba a občasné počúvanie rádia a rozhlasových hitov toho obdobia. Ticho prevažuje v celom seriáli, akoby dokresľovalo vážnosť nemocničného prostredia a pokoj, ktorý je dôležitý pre pacientov bojujúcich s najrôznejšími chorobami. Nediegetické audiálne prvky sú prítomné len skrz niekoľkosekundové návraty k úvodnej znelke celého seriálu (Jan Klusák). Naopak *Ordinácia* využíva audiálnu stránku naplno. Diegetickú zložku naplňa nielen rozhlasové a televízne vysielanie. Hudba v izbách mladých postáv v tínedžerskom veku je aktuálna a vyjadruje smerovanie a preferencie týchto postáv (Nela Petrovičová – Nela Pocisková, Martin Vaško – Ján Alžbetkin). V *Ordinácii* hudobní dramaturgovia pracujú aj s nediegetickou zložkou a jednotlivé scény prepájajú aktuálnymi hitmi z domáceho, ale rovnako tak aj zahraničného prostredia. Texty piesní veľakrát subtílnym spôsobom zdôrazňujú pocity postáv či atmosféru momentu.

Tvorba televízneho seriálu podlieha aktuálnym trendom, je produktom populárnej kultúry a jeho hlavným cieľom je priniesť produkčnému tímu zisk. Neprítomnosť postáv mladšej vekovej kategórie v *Nemocnici* má rovnako veľkú výpovednú hodnotu. Televízny seriál bol určený dospelému publiku a riešil jeho problémy spojené s prácou a rodinným životom. V *Ordinácii* je zastúpená aj dnešná mládež, čo v konečnom dôsledku rozširuje a zvyšuje záujem divákov, ktorí sa rozrástli o ďalšie vekové kategórie. Sledovanosť tak stúpa, napriek tomu, že vysielací čas sa ani v jednom, ani v druhom seriáli nezmenil. Seriál je úzko prepojený so svojimi konzumentmi, napriek tomu, že tí sa snažia nepriznať svoje preferencie tendujúce k jeho obľube. Vo svojom naratívnom obsahu prináša uspokojovanie všeobecných potrieb masového publika. Baví, púta, ruší

tabuizované témy (ak ešte o nejakých v súčasnosti možno hovoriť). Tvorcovia ho pred diváka predostierajú v tej najjednoduchšej formálno-obsahovej úprave. Prináša bežné konanie postáv v ireálnom svete seriálu, ktoré ale v reálnom svete až také správne a bežné nie je. Divák si cez správanie jednotlivých postáv veľmi jednoducho dokáže ospravedlniť svoje vlastné chyby a pocítiť, že nie je sám. Rozširovanie morálnych, etických, spoločenských, kultúrnych hraníc je jednoduchšie ako riešenie konfliktných situácií. Je zrejme, že takéto vplyvy má aj televízia či film, no v žánri seriálu, práve vďaka jeho prudkej expanzii, sa tento vplyv v posledných dekádach viackrát znásobuje. Prvkom interaktivity spájajúcej sa so seriálom sa daná skutočnosť len potvrdzuje. Máme na mysli možnosť rozhodovať o osudoch protagonistov, ktorú diváci dostali napríklad v ČR alebo v Poľsku pri podobnom seriáli z nemocničného prostredia s názvom *Na dobre i na Zle* (*V dobrom aj v zlom*).

Televízny seriál na Slovensku včera aj dnes prešiel modifikáciou, ktorá bola daná aj samotnou zmenou society, čím nestratil svojho verného diváka, ktorý s ním túži prežívať životy svojich hrdinov. Otázkou ostáva, či je šťastný krok porovnávať sa s postavou seriálu bez ohľadu na kultúrny, morálny, etický a iný kontext. McLuhan tvrdí, že naše šťastie možno závisí od spoznania a porozumenia podstaty nášho nového prostredia, v ktorom sa nachádzame my všetci, nielen samotní percipienti seriálov.

ZDROJE

- Allen, Robert C.: Soap Opera. In: Newcomb, Horace (ed.): The Encyclopedia of Television. Chicago: Fitzroy Dearborn 1997. <http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=soapopera> [17. 10. 2010]
- Allen, Robert C.: Speaking of Soap Operas. Chapel Hill: The University of North Carolina Press 1985.
- Anger, Dorothy: Other Worlds: Society Seen Through Soap Opera. Canada: Broadview Press 1999.
- Gregová, Renáta – Rusnák, Juraj – Sabol, Ján S.: Interpretácia textov elektronických masových médií: Stručný terminologický slovník. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2004.
- Gripsrud, Jostein: The Dynasty Years: Hollywood Television and Critical Media Studies. London: Routledge 1995.
- Irna, Phillips: Radio and Television Creator, Writer. In: She Made It: Women Creating Television and Radio. New York – Beverly Hills: The Paley Center for Media. <http://www.shemadeit.org/meet/biography.aspx?m=47> [17. 10. 2010]
- Reifová, Irena – Bednařík, Petr: Televizní seriál – záhada popkulturního sebevědomí. Mediální studia, 2008, 3, č. 1, s. 72 – 80.
- Zasępa, Tadeusz: Médiá v čase globalizácie. Bratislava: Lúč 2002.

TV Serie in Slovakia, Before and Now

Abstract

TV series is one of the product of pop culture. It is disqualified from the sphere of art, it functions as a vehicle of certain value systems and it becomes more and more relevant and remarkable part of the globalisation tendencies. Despite the power of new media, TV series occupy a stable position in the television programming (low production costs, high

profit, availability to recipient in any age etc.), what could be proved by the expansion of the TV series in the last decade, not only in Slovakia. The history of TV series production in Slovakia leads us to the past times of ČSR and ČSSR (Czechoslovakia and Czechoslovak Socialist Republic). This paper points out the modification of the TV serie as a genre in the 70's and TV serie in present by the comparison of selected episodes of two TV series situated in the same background. The production of TV series in Slovakia captures not just the technical progress, but also the change of the value system of the whole society.

Keywords

TV serie – seriality – identity – production – product – value – society

Veronika Babicová vyštudovala odbor masmediálne štúdiá na Prešovskej univerzite v Prešove. Súbežne vyštudovala odbor estetika, ktorý ukončila 1. stupňom vysokoškolského vzdelania. V súčasnosti pôsobí ako interná doktorandka študijného programu teória a dejiny žurnalistiky na Katolíckej univerzite v Ružomberku (2. ročník). Vo výskume sa venuje fenoménu seriálu na Slovensku a jeho axiologickému skúmaniu vo viacerých rovinách (kultúrnej, etickej, estetickej, morálnej, kresťanskej).

Mgr. Veronika Babicová

Katedra žurnalistiky
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Slovenská republika

veronbabicova@gmail.com